

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์

1. เอกสารของห้องสมุดวชิรญาณ กรมศิลปากร

ก) จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1

จ.ศ. 1144 เลขที่ 7 ว่าด้วยพระราชดำรัสสั่งให้พระสงฆ์ถวายพระธรรมเทศนาเป็นปีที่ 28

จ.ศ. 1151 เลขที่ 1 สำเนาถวายชัยมงคลของพระราชาคณะและข้าราชการเนื่องด้วย

อนุเษบาตคกคองพระมหาปราสาท

จ.ศ. 1151 เลขที่ 3 เรื่องตั้งโรงทานในวันมหาสงกรานต์

จ.ศ. 1153 เลขที่ 55 บัญชีรายจ่ายพระราชทรัพย์ในการกุศลต่าง ๆ

จ.ศ. 1155 เลขที่ 2 บัญชีเงินเกณฑ์บุญสร้างพระไตรปิฎก

จ.ศ. 1156 เลขที่ 9 พระพุทธรูปอาราธนามาแต่เมืองสุโขทัย

จ.ศ. 1157 เลขที่ 1 และ 1/ก เรื่องกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททูลลาผนวช

จ.ศ. 1158 เลขที่ 1 บัญชีเงินพระราชอุทิศเกณฑ์บุญ

จ.ศ. 1166 เลขที่ 7 สำเนาคำปรึกษาพระราชาคณะว่าด้วยการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

และคำถวายพระมณฑปแก่พระบรมสารีริกธาตุ

จ.ศ. 1167 เลขที่ 3 บัญชีเงินพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลเกณฑ์บุญสำหรับถวายพระสงฆ์

จ.ศ. 1168 เลขที่ 5 บัญชีจ่ายเงินเบี้ยหวัด

จ.ศ. 1168 เลขที่ 11 เรื่องยกเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถาน

มงคล คำปรึกษาค่ายจะให้ลูกขุน ณ ศาลาหลวง ข้าราชการ เจ้านาย และพระสงฆ์

ถวายสังฆบาณ สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะรวม 28 องค์ถวายพระพรมา

ว่าควรนัก

- จ.ศ. 1169 เลขที่ 2 ราชพระนามรัชภัทเทศน์มหาชาติ
 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 7 คำอธิบายฐานขอน้ำฝน
 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 11 เรื่องสมเด็จเจ้าพระยาราชสุภาวดีและพระราชาคณะถวายความเห็น
 ควรจะถวายสังฆทานในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกสมเด็จเจ้าพระยาเจ้าอนุวงศ์
 เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวร ฯ
 ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 14 เรื่องพระราชประวัติรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์สำหรับบรรจุ
 พระฤกษ์

ข) จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2

- จ.ศ. 1172 เลขที่ 12 ท้องตราถึงพระยาศรีธรรมโศกราชเรื่องส่งผ้าไตรรงค์พระภิกษุ
 จ.ศ. 1174 เลขที่ 5 พระสุบินนิมิต เรื่องทรงพระสุบินนิมิตและคำถวายพยากรณ์ของสมเด็จ
 พระวันรัตน์และพระราชาคณะ
 จ.ศ. 1174 เลขที่ 26 บัญชีหล่อพระไสยาสน์และเทวรูป
 จ.ศ. 1177 เลขที่ 6 พระราชโองการพิธีสมโภชสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชเนตร
 จ.ศ. 1179 เลขที่ 17 ประกาศให้ทำวิสาขบูชาตามอย่างแต่ก่อนทุกปี
 จ.ศ. 1180 เลขที่ 16 หนังสือกรมหมื่นศักดิ์พิลเสพเจ้ากรม ฯ ถึงพระยานครเรื่องพระยา
 กลาโหมราชเสนาจะแยกเขตพนมปากลาวออกจากเมืองนคร เรื่องกรมหมื่นศักดิ์พิลเสพ
 พระราชทานสิ่งของกับเครื่องบวชออกมวณ 5 10 3 คำ ปีชวด จ.ศ. 1180
 จ.ศ. 1182 เลขที่ 3 ท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีถึงพระยานครและฝ่ายบักย์ใต้
 พระยาปทุมธานี และฝ่ายเหนือ เรื่องเกณฑ์ชาวท่าสบบงถวายพระภิกษุ และพระสวด
 พระปาติโมกข์
 จ.ศ. 1182 เลขที่ 4 ท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีถึงพระยาศรีธรรมโศกราชเรื่อง
 จัดพิธีอาพาธวินาศป้องกันความไข้
 จ.ศ. 1183 เลขที่ 7 รายชื่อพระสงฆ์บอกพระกรรมฐานในกรุงและหัวเมือง
 จ.ศ. 1188 เลขที่ 17 ว่าด้วยเรื่องพระบาทสมเด็จเจ้าพระยาราชสุภาวดี เมื่อก่อนเสวยราชย์

ค) จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3

- จ.ศ. 1187 เลขที่ 22 บัญชีผ้าพระกฐินและผ้าไตรปีระกาสัพทก
- จ.ศ. 1189 เลขที่ 14 ก. บัญชีจำนวนภิกษุสามเณรวัดต่าง ๆ เลาสู่ตรมุลกจูจาณะ ตั้งแต่
สนธิถึงการก จัดเป็นชั้นเอก โท ตรี ทรงถวายไทยทานรายเดือนรายปี
- จ.ศ. 1189 เลขที่ 15 ข. เรื่องสำเนาจารึกว่าด้วยการสร้างพระสมุทรเจดีย์
- จ.ศ. 1189-1191 เลขที่ 13 บัญชีพระพุทธรูปที่ทรงสร้างถวายทอง เงิน และจำนวนเพชร
พลอยตั้งแต่ จ.ศ. 1189-1196
- จ.ศ. 1190 เลขที่ 2 รายงานสมเด็จพระราชาคณะและราชาคณะ พระครูฐานาเปรียญ
วัดต่าง ๆ ที่ได้รับนิคมภัต
- จ.ศ. 1190 เลขที่ 4 เรื่องบัญชีของกุศล ปิฎก นพศก ถึง ปีระกา นพศก จ.ศ. 1189-
จ.ศ. 1199
- จ.ศ. 1193 เลขที่ 24
- จ.ศ. 1194 เลขที่ 13 ใบบอกเมืองอ่างทองเรื่องได้รับพระราชทานเครื่องทองคำเงินทั้ง 6
พระอาราม และได้ทองคำเงินเสร็จแล้ว
- จ.ศ. 1196 เลขที่ 4 ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์เรื่องขอตั้งพระราชาคณะและเกณฑ์ไพร่กำกับ
เมือง
- จ.ศ. 1196 เลขที่ 41 ใบบอกเมืองตากเรื่องส่งไม้ซ้อฟ้า ไม้บานประตูเมืองตากและเมือง
เชียงใหม่
- จ.ศ. 1197 เลขที่ 55 บัญชีรายจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศลต่าง ๆ
- จ.ศ. 1198 เลขที่ 5 ตอน 1 บัญชีเกณฑ์เปลื้องประตู โมง ทำน้ำเซววัดพระโต (วัด
สุทัศน์)
- จ.ศ. 1199 เลขที่ 63 ร่างหนังสือหลวงอัครสุนทรถึงพระยานครสวรรค์ให้ปล่อยตัวนางบาง
เมียนายค่าเลิกไพร่หลวงเกณฑ์บุญ กรมพระกลาโหม
- จ.ศ. 1199 เลขที่ 70 บัญชีจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศลต่าง ๆ
- จ.ศ. 1199 เลขที่ 75 ตอน 2 หมายประกาศอกราค่าน้ำ

- จ.ศ. 1200 เลขที่ 6 ตอน 2 ถึงพระยานครสวรรค์กรมการเมืองนครสวรรค์ให้สืบหาตัว
สมิเถกสามแฉะนายควง ซึ่งมาจากเมะล่ำเล็งส่งไปกรุงเทพฯ ฯ เพื่อซักถามข่าว
ทางเมืองพม่า
- จ.ศ. 1200 เลขที่ 97 รាយจ่ายเงินในการเลี้ยงพระสงฆ์และอื่น ๆ ในงานพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีสุลาไลย
- จ.ศ. 1201 เลขที่ 316 บัญชีรายนามผู้ปฏิสังขรณ์พระแท่น
- จ.ศ. 1201 เลขที่ 320 พระราชกฤษฎีกการาชานุสาสน์จารึกลงเสาศิลาวัฑพระเทพคุณ
- จ.ศ. 1202 เลขที่ 1 คำให้การเรื่องท่าตะกรุด เสกน้ำมันค้ำให้ราษฎรนิมยินดี
- จ.ศ. 1202 เลขที่ 18 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีทอเบเมืองสุพรรณเรื่องขอเลิกทำวัค
ป่าเรไร
- จ.ศ. 1202 เลขที่ 196 สำเนาประกาศเรื่องสถาปนาหม่อมเจ้าพระชั้นเทียบชั้นพระราชา
คณะ หม่อมเจ้าสอน หม่อมเจ้ารอง
- จ.ศ. 1203 เลขที่ 25 พระกระแสรับสั่งเรื่องการสอบพระปริยัติธรรมที่วัดมหาธาตุ
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 10 ตอน 18 ทรงพระราชทานสุพรรณภักดิ์ กระจกษา ลวดทองเหลือง
ขึ้นไปถวายทำบุญในการฉลองวัดของพระยาพิชัยโลก
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 29 ใบบอกเมืองน่านเรื่องแต่งไฟพระยาราชบุตร ขึ้นไปจัดแจงตั้ง
ระเนียดไว้
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 29 ตอน 6 สำเนาคำแปลใบบอกร่างตราถึงพระยานครนายกเรื่องให้
จัดกรรมการไปกำกับดูแลในการทำศิลา ณ เขาชะโงกสำหรับส่งลงมาประทับเกษ
ระหว่างชุมเส่มากำแพงวัดสุทัศน์
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 161 ตำแหน่งเลื่อนและตั้งสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 19 ตอน 1 ร่างทอเบพระยามหาอำมาตย์ถึงพระพิเรนทรเทพเรื่อง
พระธรรมราชาวัดศาลาปูนอาพาธ
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 170 ตอน 2 ร่างตราพระยามหาอำมาตย์ถึงพระพิจิตรให้ส่งตัวผู้รู้จัก
อ้ายควง อีเมืองผู้เป็นปวารชิกไป ณ กรุงเทพฯ ฯ

- จ.ศ. 1207 เลขที่ 300 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองมโนรม ความเรื่องอำแดงเกศ
พองนายโต นายนาถ เรื่องมรดกของสมิมีผู้ถึงแก่กรรม
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 304 บัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรสอบไล่พระไตรปิฎก จ.ศ. 1207
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 43 หนังสือพระยาราชสุภาวดีถึงพระรัตนการจางวางทองโคเรื่องให้
เกณฑ์คัดไม้ทำแผงในงานฉลองวัดพระเชตุพน
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 74 ตอน 1 เรื่องโบบอกพระจันทสุริวงษ์ เมืองมุกดาหาร ในการถวาย
พระราชกุศลในการสร้างพระวิหาร
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 2 ตอน 1 บัญชีจำนวนวัด พระสงฆ์ จำนวนพระสงฆ์ในหัวเมืองชั้นกับ
เมืองอุบลราชธานี
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 45 โบบอกพระสุนทรราชวงศาเมืองยโสธร ขอถวายพระราชกุศลใน
การสร้างพระพุทธรูปและพระอุโบสถ
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 50 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงหลวงปลัดผู้ว่าราชการการเมืองนครนายก
ให้ขอแรงตัวเลขชุกสักกาศิลาดูกนิมิตส่งไปกรุงเทพฯ ฯ
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 51 ตอน 2 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุง
เก่า บอกเรื่องปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณาราม และบอกขอพระราชทานเงินเพิ่มไปอีก 12
ชั่ง 5 ตำลึง ใ้ให้หลวงกลางคุ่มขึ้นไปอีกแล้ว
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 52 บัญชีเรื่องทรงบริจาคเครื่องแก้วเจียรนัยกับสิ่งของต่าง ๆ ตั้งโต๊ะ
กระทำสักการบูชาพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 58 โบบอกพระศกคาเรื่องฤทธิ ฯ เมืองตาก ส่งไม้ขนสีกและไม้ใช้
สำหรับทำวัด
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 109 ตอน 2 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงราชบุตรผู้ว่าที่อุปราชเมือง
ร้อยเอ็ดขอรับผลเร็วส่วนน้ำรัก และบอกถวายพระราชกุศลในการทอดพระกฐิน
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 110 ตอน 2 บัญชีร่างหนังสือพระยาราชเสนาถึงพระยาสระบุรีความ
เรื่องสมิมีเรือนทองอิทธิกรม
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 122 ตอน 2 คัดบอกเมืองสุโขทัย พิจิตร เรื่องความทาส และปาราชิก

- จ.ศ. 1210 เลขที่ 24 ตอน 4 ร่างจดหมายร่างสารตราถึงเจ้าเมืองกรมการเกณฑ์ดอกไม้
ต่าง ๆ ในงานมีพระธรรมเทศนาที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
- จ.ศ. 1210 เลขที่ 25 ตอน 1 ร่างจดหมายพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยาไชยวิชิต ผู้รักษา
กรุงเก่าให้หมอนวคหมอยาขึ้นไปรักษาพระสุพรรณเจดีย์วัดสุพรรณคาราม
- จ.ศ. 1211 เลขที่ 2 ตอน 1 ร่างตราสารพระยาราชนิภูณินทยภักดีถึงพระหริรักษ์เจ้าเมือง
กัมพูชา 3 ฉบับ ฉบับที่ 1 เรื่องขอคัมภีร์พระไตรปิฎกกฎหมายไปไว้สำหรับบ้านเมือง
- จ.ศ. 1211 เลขที่ 2 ตอน 5 บัญชีคัมภีร์พระไตรปิฎกและกฎหมายซึ่งส่งไปเมืองเขมร
- จ.ศ. 1211 เลขที่ 28 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงหัวเมืองต่าง ๆ เกณฑ์เส้าโรง
ละคอนวัดสระเกศในงานฉลองพระเจดีย์และซ่อมแซมรางปืน
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 33 เมืองมุกดาหาร เรื่องถวายพระราชกุศลในการสร้างพระวิหาร
และซ่อมกำแพงล้อมฐานพระเจดีย์ธาตุพนม
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 34/ข ตอน 3 บัญชีพระราชดำรัสสั่งพระยาพิพัฒน์โกษาจมนัสสรเพชรภักดี
ว่า ถ้าสวรรคตแล้วให้นำพระบรมมรดกถวายพระพุทธรูป
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 34/2 ตอน 3 บัญชีทรงขมาโทษแก่พระสงฆ์ราชาคณะ
ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 35 จดหมายเหตุว่าค้ายการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน
ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 50 ข. สำเนาคำแนะนำในการเทศนาเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

ง) จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4

- จ.ศ. 1216 เลขที่ 22 ร่างสารตราถึงเจ้าเมือง กรมการเมืองต่าง ๆ
- จ.ศ. 1216 เลขที่ 72 ร่างตราตอบกรุงเก่าค้ายการรังวัดนา
- จ.ศ. 1218 เลขที่ 14 บัญชีเกณฑ์เล็ก
- ไม่ปรากฏศักราช เลขที่ 27 พระราชปฎิญาณามพระราชาคณะ เรื่องลักษณะผูกพัทธสีมา

จ) หมายรับสั่งรัชกาลที่ 2

- จ.ศ. 1171 เลขที่ 1-2 หมายกำหนดการพระฤกษ์พระมหาปราบคาวีเชก และเฉลิมฉลอง
พระราชมณเฑียรให้นิมนต์พระสงฆ์สวดและนั่งปรกกรรม 43 รูป ในงานพระราชพิธี

- จ.ศ. 1182 เลขที่ 2 เรื่องแห่พระราชาคณะไปอยู่วัดชนะสงคราม วัดกุสุตาราม วัด
สังข์กระจาย และวัดบางจาก
- จ.ศ. 1185 เลขที่ 2 เรื่องการพระราชพิธีศพพระวิสุทธิเถรวัดบางบอน พระราชทาน
เป็นศพหลวง
- จ.ศ. 1183 เลขที่ 2 ทรงมีพระราชศรัทธาให้ตั้งศาลาโรงทานเลี้ยงพระสงฆ์ อาณา
ประชาราษฎร์ในการพระราชพิธีศพหน้าวัดมหาธาตุ และสะพานตรงวังหน้า
- จ.ศ. 1183 เลขที่ 2 ตอน 2 เจ้าคุณวังหลวงจะมีพระธรรมเทศนาสังคายนาบนพระที่นั่ง
กุสุมมหาปราสาท
- จ.ศ. 1184 เลขที่ 2 หมายกำหนดการพระราชพิธีฝังอากรรพป้อมประตูหลักเมืองสมุทร-
ปราการ
- จ.ศ. 1184 เลขที่ 1 หมายกำหนดการอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช (คอน) วัดสระเกษ
ไปวัดมหาธาตุ
- ฉ) หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3
- จ.ศ. 1187 เลขที่ 1 หมายกำหนดการ จ.ศ. 1187 มีเทศน์พระปฐมสมโพธิกถา
- จ.ศ. 1188 เลขที่ 1 ตอน 3 มีพระธรรมเทศนาแจงบนพระที่นั่งกุสุมมหาปราสาทให้แต่ง
สถานที่
- จ.ศ. 1189 เลขที่ 1 ตอน 2-5 เกณฑ์เรือขึ้นไปรับพระบรมธาตุ พระบาง พระแทรกคำ
พระฉันทมอ ที่อาราธนามาจากเมืองเวียงจันทน์ที่กรุงเก่ามาพักไว้ที่วัด เขียนตรงกับ
วัดเขมา ๗ วัน ๗ 11 คำ และการเกณฑ์แห่
- จ.ศ. 1193 เลขที่ 1 ตอน 2 ทรงพระราชศรัทธาเสด็จไปปิดทองพระพุทธรูปวัดราชโอรส
- จ.ศ. 1193 เลขที่ 1 ตอน 3 ทรงผนวชลูกเขย หลานเขยในกรมพระราชวัง ๗ ๘ คำ
ปีเถาะ ตรีศก
- จ.ศ. 1196 เลขที่ 1 ไปรดเกล้า ฯ พระราชทานส่งของขึ้นไปทำศพพระครูเมธีกร
เมืองชัยนาท

- จ.ศ. 1196 เลขที่ 2 หมายกำหนดการแห่พระปรากฏ (คี) วัดสุวรรณารามไปอยู่วัด
สังข์กระจาย ธนบุรี
- จ.ศ. 1198 เลขที่ 1 ตอน 1 เรื่องเชิญประชุมพระราชาคณะ 15 รูปพร้อมกัน ณ พระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ในการสวดไล่พระไตรปิฎก พระสงฆ์ สามเณร
- จ.ศ. 1198 เลขที่ 1 ตอน 2 มีประกาศให้ทนายคดีเจ้าของพระอารามต่าง ๆ เอาใจใส่
ปฏิบัติพระสงฆ์สามเณร
- จ.ศ. 1198 เลขที่ 1 ตอน 3 ทรงมีพระราชศรีทศามริจาคพระราชทรัพย์ถวายเป็นนิตยภัต
ประจำเดือนแก่พระราชาคณะ พระสงฆ์ สามเณร เปரியู มีจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
และคิลานเภสัช
- จ.ศ. 1204 เลขที่ 1 ตอน 5 พระราชทานเพลิงศพพระปัญญาคัมภีร์ เถระวัดเทพศิคาราม ณ
เมรุที่มวัดสระเกศ พระนคร
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 1 ตอน 14 ทรงมีพระราชศรัทธาให้ทำวอขึ้นใหม่หลังหนึ่งเพื่อถวาย
สมเด็จพระวันรัต
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 3 ตอน 15 ให้จ่ายทองคำเปลวปิดเรือฉนวนแก่ง เพื่อถวายพระพิมพ์ธรรม
(อุ) วัดสุทัศน์
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 6 ตอน 33 พระธรรมมุนีวัดมหาธาตุ เมืองเพชรบุรีขอรับพระราชทาน
เลิกสม 6 คน
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 8 ตอน 12 ทรงมีพระราชศรัทธาให้จารึกตำรายาและสรรพอักษรต่าง ๆ
ลงในแผ่นศิลาจารึกวัดพระเชตุพน
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 10 ตอน 13 ให้จ่ายน้ำตาลทรายไปช่วยพระยาแพร์ทำบุญให้ทานใน
การฉลองวัด
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 10 ตอน 18 ทรงพระราชทานสุพรรณภันท์ กระดาษ ลวดทองเหลือง
ขึ้นไปถวายทำบุญในงานฉลองวัดของพระยาพิษณุโลก
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 10 ตอน 41 ให้จัดสำรับถวายพระสงฆ์ที่ประทับระจกฐานพระพุทธร-
ไสยาสน์

- จ.ศ. 1205 เลขที่ 11 ตอน 6 เจ้าจอมข้างในจะเสด็จไปฉลองทำบุญพระพุทธรูปทอง ณ
บ้านพระนรินทร์เสนี
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 12 ตอน 12 ให้ตั้งในทานในงานพระราชพิธีกุศล
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 4/ก ช่วยคนที่มีทุกข์ยากจนบวชเป็นนาคหลวง
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 4/ก ตอน 21 ถวายของขึ้นกุฎสร้างใหม่แก่พระสงฆ์ ณ วัดสมอราย
วัดคอกกระบือ วัดโมลีโลก
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 13 หมายกำหนดการเกณฑ์ทำนัครราชวัตร
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 4 ตอน 4 พระญาณรักชิต (สุข) วัดบรมนิวาสขอรับพระราชทานไพร่
หลวง 2 คน
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ตอน 1 พระราชกุศลมีพระธรรมเทศนาปฐมสมโพธิ ณ พระที่นั่ง-
อมรินทร์วิจิฉัย
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ตอน 12 มีเต้านมมหาชาติในโรงทาน
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ตอน 17 ให้ทำเศวตฉัตร 9 ชั้น ถวายพระพุทธรูปวัดสุทัศน์เทพวราราม
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ตอน 19 ให้นำรอนถวายพระสงฆ์ที่มาเรียนพระปริยัติธรรมบนพระที่นั่ง-
กุฉินท ๑
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 ตอน 24 พระราชาคณะ ฐานานุกรมก็ รับผ้าไตรปีที่พระที่นั่งอมรินทร์-
วิจิฉัย
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 7 ตอน 1 ถวายเทียนเพิ่มเติมแก่พระสงฆ์ที่นั่งภาวนาธรรมรักษาอาราม
ในพระอารามหลวง 53 พระอารามตลอดไตรมาส
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 7 ตอน 4 สวดพระอภิธรรมศพพระมหาเพิ่มวัดเทพศิคาราม
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 8 ตอน 5 อสุนีบาตตกถูกหน้ามุขพระมหามณเฑียรธรรมค่านทีศตะวันตก
มีพิธีสงฆ์สวดพระพุทธรูป
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 11/ก ตอน 5 มีเต้านมมหาชาติซากก
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 18 ตอน 2 หม่อมอยู่งานข้างในจะไปมีเทศน์ที่บ้าน พระยาสุรเสนาให้
จักรวอหลังหนึ่ง

- จ.ศ. 1206 เลขที่ 45 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการเรื่องนิมนต์พระสงฆ์
ลงมารับไทยทานในการฉลองวัดพระเชตุพน
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 1/ก ตอน 7 เพิ่มวัดสมอราย คอกกระบือ ให้มีเทศนาประจำวัดอีก
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 7 ตอน 2 ให้หล่อรูปพระเจ้าตากเกศ พระมาลัย พระศรีอารียเมตไตร
พระอินทร์ ใส่พระไว้ในพระวิหารวัดอรุณราชวราราม
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 2 ตอน 6 จักรจาตถวายนพระสวคพระปาฏิโมกข์
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 2 ตอน 6 จัคนิตยภัตถวายนพระที่จักนุบอกทั้ง 2 ข้าง สวคพระปาฏิโมกข์
ใต้ ๗ วัดอรุณราชวราราม
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 2 ตอน 8 เลี้ยงพระสงฆ์สามเณรที่เรียนพระปริยัติธรรม
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 2 ตอน 20 พระราชทานเงินเดือนให้พระอาจารย์บอกพระไตรปิฎกตาม
วัด
- จ.ศ. 1208 เลขที่ 6 ตอน 16 ทรงให้หาอาจารย์ผู้รู้พระไตรปิฎกประจำอารามหลวงเพื่อ
บอกสั่งสอนพระภิกษุสามเณร
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 5 ตอน 6 ให้หาจกกลับไปแต่งกฎวัดสุวรรณ กรุงเก่า
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 9/ก จ่ายน้ำมันมะพร้าวถวายพระธรรมราชาเดือนละ 6 ทะนาน และ
ขึ้นพระสวคพระปาฏิโมกข์วัดอภัยธารามอีกรูปหนึ่ง
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 12 ตอน 2 ฉลองพระพุทธรูปศิลาที่วังพระองค์จินดา
- จ.ศ. 1209 เลขที่ 183 บัญชีรายชื่อพระภิกษุ สามเณร สอบพระปริยัติธรรม เป็นรายชื่อ
พระภิกษุสามเณรผู้เรียนพระปริยัติธรรม และชื่ออาจารย์ผู้สอนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต
วัดบวรนิเวศ
- จ.ศ. 1210 เลขที่ 1 ตอน 7 จ่ายเงิน 10 ชั่งช่วยคนบวชเป็นนาคหลวง
- จ.ศ. 1210 เลขที่ 8 หมายกำหนดการกำหนดพระฤกษ์ก่อราก ผนัง ยกเครื่องบนกฎวัด
มหาธาตุ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่เพื่อถวายพระสงฆ์
- จ.ศ. 1211 เลขที่ 1/ข ตอน 5 เทศนาว่าด้วยศีล ศุภสูตร สิงคาลวาทสูตร

- จ.ศ. 1211 เลขที่ 6 ตอน 2 พระราชทานเพลิงศพพระสังฆราชาและพระมหาพิชัยคชลักษณ์
ที่เมืองนครราชสีมา
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 3 ตอน 2 กรมหมื่นธิเบศรวชิราภรณ์การในกรม
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 5 ตอน 11 ทำเศวตฉัตร 7 ชั้น สำหรับพระประธานวัดสระเกศ
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 7 ตอน 3 ปีกทองห่อพระในพระราชวัง
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 5 ตอน 10 ให้นิมนต์พระสงฆ์ สามเณร เปรี๊ยะ ในพิธีฉลองพระไตรปิฎก
เพิ่มขึ้นอีก
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 8 ตอน 5 ถวายกับนิมมูลแก่พระสงฆ์ที่ป่วยอยู่วัดชนะสงคราม 6 รูป
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 12 ตอน 3 เสกัจยังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่ออุปสมบท
คุณโชติ ผู้เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อยกับมหาคเล็ก
- จ.ศ. 1212 เลขที่ 189 ตอน 1 บัญชีรายชื่อพระภิกษุสามเณรสอบเปรี๊ยะธรรมมีพระนาม
และนามพระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นประธานในการสอบ และพระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นแม่กอง
ค่านเนื้อและค่านไต้ นอกจากนี้มีรายชื่อพระเปรี๊ยะเก่าและใหม่ที่สอบได้ 20 วัด
ในปี จ.ศ. 1212

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข) เอกสารอื่น ๆ

พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา เล่มที่ 001.1/1 ต. เรื่องชุกคลองและสร้างวัด เล่ม 2
หมุกลอนสุภาสิตและคำสอน เลขที่ 37 คู่ 115 ชั้น 5/4 มัดที่ 6. ชื่อสอนศิษย์ (สมเด็จพระพุทธาจารย์

โต วัดระฆัง แดง)

หมุกตำนาน เลขที่ 12 มัด 2 คู่ 121. เรื่องพระเจ้าเจดีย์

หมุกตำนาน เลขที่ 23. พระบรมราชาธิบาย เรื่องจิตรกรรมที่เขียนในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ

หมุกตำนานว่าควยเรื่องพระพุทธศาสนา เลขที่ 19 มัดที่ 2 คู่ 121

หมุกตำรา เลขที่ 50. ตำราพระพุทธรูปว่าควยภาพพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามมติสมเด็จพระมหา

สมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธ

หมุกตำราภาพ เลขที่ 10. ตำราภาพไตรภูมิฉบับหลวงสมัยกรุงธนบุรี

หมุกธรรมคดี เทศนาในพระสูตรต่าง ๆ เลขที่ 61 มัดที่ 23. พรหมชาติสูตร

หมุกธรรมคดี หมุกปฎิณกรรม และคาถาต่าง ๆ เลขที่ 30 คู่ 107 มัดที่ 168. เรื่องปฏิสังขรณ์ถาด

หมุกธรรมคดี หมุกปฎิณกรรมต่าง ๆ จ.ศ. 1144 (พ.ศ. 2325) เลขที่ 8 คู่ 107 มัดที่ 192

ตอน 2. ชื่อราโชวาทว่าควยการถวายโอวาทแก่พระมหากษัตริย์ และกลอนบทละคอน

เรื่องอิเหนา เขียนโดยนายทองอยู่

หมุกธรรมคดี หมุกพระวินัยแปลร้อย เลขที่ 85 คู่ 107 มัดที่ 90. ชื่อโอวาทานุสาสน์

หมุกปฎิณกรรมและคาถาต่าง ๆ จ.ศ. 1144 เลขที่ 24 มัดที่ 160. เรื่องเทศนาว่าควย

สังคหวัตถุ 4 และทศพิธราชธรรม 10 ประการ

หมุ่ธรรมคดี หมุ่พระราชนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา) เลขที่ 3 คู่ 107 มัคที่ 72 เรื่องขอ

พระราชทานลาออกจากตำแหน่งที่รั้งมัต

หมุ่ประวัติ เลขที่ 78 มัคที่ 6 คู่ 121. เรื่องอภินิหารพระจอมเกล้าและเรื่องตั้งธรรมยุติกนิกาย

หมุ่ประวัติต่าง ๆ เลขที่ 003.1/51 คู่ 121. คำพูดของคนเก่า ๆ

หมุ่อักษรศาสตร์ เลขที่ 160 คู่ 113 ชั้น 4/5. ประถม ก กา

2. เอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ก) เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ

- ศ. 8.3/2 เงินบำรุงพระอาราม เลก ข่าพระ พ.ศ. 2444 - 2449
- ศ. 8.3/3 จัดผลประโยชน์ในวัดที่ร้างแขวงกรุงเก่า พ.ศ. 2445
- ศ. 16/1 พระราชบัญญัติพระสงฆ์ พ.ศ. 2444 - 2452
- ศข. 7.6/11 เรื่องนายนวน อ่ำแดงเรื่อน เจ้าที่สวนวัดข้างเหล็ก พ.ศ. 2448
- ศข. 7.6/18 เรื่องอ่ำแดงภู เจ้าที่สวนวัดราชบูรณกลาง พ.ศ. 2448
- ศ. 20/14 เรื่องที่วัดร้างและการจดทะเบียนที่ดินของศาสนสมบัติ พ.ศ. 2470 - 2475

ข) เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

- ศ. 4, 5/5 เรื่องที่เขตวัดโสมนัสวิหาร พ.ศ. 2442 - 2443

3. เอกสารของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

แบบสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับประวัติวัดทั่วประเทศ, กันยายน 2519

ข) เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 4. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์ของรัชกาลที่ 5.

พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516.

จดหมายเหตุเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามในรัชกาลที่ 3. พระนคร: โสภณพิพรรฒ
ชนากร, 2465. (พิมพ์แจกในงานกรฐินพระราชทานมหาอำมาตย์ตรี พระยาจรรยา
ยุติคุณชฎีพิพากษาศาลอุทธรณ์ชาหลวงพิเศษ).

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธรูปศาสนาฝ่าย
หินยานกับมหายาน. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒชนากร, 2471. (พิมพ์พระ-
ราชทานแจกเนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคตที่ 23 ตุลาคม 2473).

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส.

พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2499. (พิมพ์ในงานพระเพลิงพระบรม
ศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี 22 เมษายน 2499).

ชินวรสิริวัฒน์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง. วัชรราชพิชิตติมหอสีมาราม พ.ศ. 2412.

พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2492.

คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตน-
โกสินทร์รัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย, 2522.

กรมทหารม้า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งโรจน์, 2513.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3.

พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503.

แสงจันทร์. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.

เทศนาพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร:
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2500.

นานาสถาปัตยกรรม และประวัติเล่าศิษย์. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2506.

นายมี มหากเล็ก. "กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว".

ใน ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริกาการ, 2507.

นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เล่ม 1. รวบรวมโดย พ.ณ.ประมวญมารค. กรุงเทพมหานคร:

สื่อการคา, 2516.

นิราศเมืองสุพรรณฉบับสมบูรณ์ของสุนทรภู่. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2509.

ปรมาณูจิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. พระปฐมสมโพธิกถา. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร:

โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, 2482.

พระธรรมเทศาพรราชพงศาวดารสังเขป. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
2515.

ปวเรศวรวิดาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาและคนอื่น ๆ. เทศนาพระราชประวัติ

และพงศาวดารกรุงเทพ ฯ. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2483.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิwap, 2517. (ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศา-

คตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ปุ่น ปุณฺณศิริ ณ วัดเทพศิรินทราวาส 23 เมษายน

2517).

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 - 2400. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 4 ประกาศปีมะเมีย พ.ศ. 2401. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ

พิพรรตชนาการ, 2466. (พิมพ์ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา

เทเวระวงศาโรปกการ ครบศตมาท 5 ตุลาคม 2466).

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 51, 52. จดหมายเทศาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สวรรคต. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรตชนาการ, 2472.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาคปริกณกะ: ส่วนที่ 1 และ 2. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรต

ชนาการ, 2469. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง

ประจักษ์ศิลปาคม ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ปีชวด พ.ศ. 2469).

ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริกาการ, 2507.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 67. พระนคร: โรงพิมพ์นิมิตรอักษร, 2502. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงสำลี ยมาภัยวงศ์พิพัฒน์ ณ เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส 29 เมษายน 2502).

ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 ภาค 2. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515. (คณะกรรมการพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก จวน อุฏฐายี ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 17 มิถุนายน 2515).

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 3. ฉบับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ควง.

ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง 1 เมษายน 2507).

ปาลเดกั้วช. เล่าเรื่องเมืองไทย 2 เล่ม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2516.

ปริยัติธรรมชาดา, พระยา (แพ ตาลลักษณม). โบราณศึกษา. พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2515. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.หลวงบรรหารศุภวาท ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวรวิหาร 6 มีนาคม 2515).

พจนานิลาท, พระ. ทำเนียบสมณศักดิ์. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2445.

พระไตรปิฎกภาษาไทย. เล่ม 16, 42. พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2500.

พระราชกำหนดของพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าด้วยศึกศึกษา. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2458.

(หม่อมเจ้าหญิงสารภี พิมพ์แจกในงานปลงศพสนองคุณหม่อมพลับ อนุวรรดา ปีเถาะ สัปตศก พ.ศ. 2458).

พระราชปณิธานในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5. 2 เล่ม. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2505.

พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ, 2516.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, 2521.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.

รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต งาม ณ นคร
27 กุมภาพันธ์ 2505).

ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ 2 เล่ม. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. ตำนานวัดบวรนิเวศ. [ม.ป.ท., ม.ป.ป.]

—————. "ทศพิธธรรมดรรชนี". ใน จดหมายเหตุพระราชาธิบดีบรมราชินี
สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรมหาวชิราวุธ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ-
พิพรรฒธนากร, 2466.

—————. วิหยม เล่ม 2. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495.

วัตรคันวัดพระเชตุพน, สมเด็จพระสังคีตยวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย.

แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลอักษร). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
การศาสนา, 2521.

ศิลป์ากร, กรม. ไตรภูมิโลกวิจรณกถา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม 1. พระนคร:
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521.

—————. บันทึกนายหน้าของเทอเชนด์ แฮร์ส. แปลโดย นนทกร เกรตังกร. พระนคร:
โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.

—————. เอกสารของเซอร์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแก้วมณี. นครหลวง: โรงพิมพ์
การศาสนา, 2515.

สมมตอมรพันธุ์, กรมและกรมตำรวจราชานาภาพ. เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์.
พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466.

เสถียร ลายลักษณ์, บุญเรือง นาคีนพคุณ และสำราญ เกตรารัตน์. ประชุมกฎหมายประจำศก
เดม 2-5. พระนคร: โรงพิมพ์เคลิเมนต์, 2470.

สุนทรภู่ พระอภัยมณี. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2511.

สภินิสำนวนเกาตรรณการวมของกวีชาวเมืองนครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 อักษรสัมพันธ์, 2520.

สุภาษิตสุนทรภู่ และสุภาษิตศิคริฎาณ. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2510.

(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางนงแก้ว นิตยสุทธิ ณ เมรุวัดใหม่อัมพร

อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา 11 เมษายน 2510).

หนังสือเรื่อง เซอร์ ยอน โบว์ริง เข้ามาเมืองไทยทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศ
สยาม เมื่อปี พ.ศ. 2398 ตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม - 25 เมษายน แปลโดย

เฟง พ, ป, บุณนาค. พระนคร: โรงพิมพ์ศรีวัฒนา, 2502.

อภินิหารบรรพบุรุษ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2473.

อุดมสมบัติ, หลวง. จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. พระนคร: กวีพร, 2505. (พระเจ้าวรวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระรัตนชัยมุนี
 อิศุสสรญาณเถร วัดเทพศิรินทราวาส 31 พฤษภาคม 2505).

เอกสารชั้นรอง

ก. ภาษาไทย

1. หนังสือ

กึ่ง แพงเกาะ. "เรื่องภูเขานในวัดพระเชตุพน". สงกรานต์ 2511. ม.ป.ท. , 2511.

กาญจนาคพันธ์. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์. พระนคร: สาส์นสวรรค์, 2509.

กริสโวลด์, เอ บี. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. แพลโคย มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล.

[ม.ป.ท., ม.ป.ป.] . (มจ.จงจิตรถนอม ดิศกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล

ในมหามงคลสมัยพระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา 29 สิงหาคม 2508).

ขจร สุขพานิช. ฐานันดรไพร่. พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์, 2519.

ขุนช้าง ขุนแผน. พระนคร: โรงพิมพ์นิยมวิทยา, 2506.

ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 14. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2513.

คณะสงฆ์ราษฎร์ในประเทศไทย. พระนคร: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, 2517.

คณานิยมสมณาจารย์ (โยเรียน เป้า), พระครู. ประวัติพระสงฆ์อันมีนิกายในราชอาณาจักรไทย.

พระนคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2511. (พิมพ์เป็นธรรมเนียมในงานพระราชทาน

เพลิงศพของสรภามุขรส บาวเอ็ง 28 เมษายน 2511).

"งานสงกรานต์ตัวักโพธิ" ใน สงกรานต์ 2510. พระนคร: ศรีเมืองการพิมพ์, 2510.

จินตนา กระบวนแสง. เครื่องประกอบสมณศักดิ์. กรุงเทพมหานคร: ชุมชุมสหกรณ์การเกษตร
แห่งประเทศไทย, 2521.

แจ่ม อภิบาลศรี, พระมหา. "28 กันยายน" ใน ภิกขุสูตร 2489. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหามกุฏ, 2489.

ฉัตรทิพย์ นาดสุภา และคนอื่นๆ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และสังคมยุโรปสมัยกลาง.

คำบรรยายประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ
2522.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. กวีโวหาร-โบราณคดี. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2503.

ฉันทิชย์. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต). 2 เล่ม. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508.

ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 คำนเศรษฐกิจ. พระนคร:

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 คำนสังคม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์กิตติวรรณ, 2519.

ช้อยันต์ สมุทราวณิช. ชีวิตและงานของเทียนวรรณและกศร.กุหลาบ. กรุงเทพมหานคร:

วัชรินทร์การพิมพ์, 2522.

ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. ขอพระเกียรติ 3 รัชกาล. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางประทีป ช่างขวัญยืน 22 กุมภาพันธ์ 2518).

ณัฐวดี สุทธิสงคราม. พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิต
ทิโนรส. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2515.

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2513.

----- ตำนานสี่แสนทศวรรตเทพสถินทรราชสี. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
2470. (พิมพ์ใหม่พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสเมืองมอญ รัชกาลที่ 5).

----- ตำนานโต๊ะเครื่องบูชา. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468.
(พิมพ์ใหม่พระราชนิพนธ์เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพระธรรมาธิบดี ตรีปิฎกปาโมกข์
16 สิงหาคม 2468).

----- ประเพณีพระมหามงกุฎเกี่ยวกับตำหนักทางพระมหากษัตริย์. พระนคร: โรงพิมพ์ธรรม-
เรืองธรรม, 2514.

----- ประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร. พระนคร: โรงพิมพ์ธรรม-
เรืองธรรม, 2472.

----- มรดกแห่งกรุงศรีอยุธยาในประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร-
ธนากร, 2471. (พิมพ์ใหม่พระราชนิพนธ์เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร).

ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ). กรุงเทพมหานคร: มงคลการพิมพ์, 2517.

คำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาถึงพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ. [ม.ป.ท., ม.ป.ป.]. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงศรีนราศัย ณ วันที่ 28 พฤศจิกายน, 2508).

ทินกร ทองเสวต. พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา. พระนคร: โรงพิมพ์ศรีวัฒนา, 2511
เทพสิทธิ์มณี, พระ. คำถามคำตอบเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน. ม.ป.ท., 2522.

ชุมนุมบทกวีโดย ฉกฐิ ภาโค. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หามกุฏ, 2505.

น.ณ.ปากน้ำ. ศิลปกรรมในบางกอก. พระนคร: โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2514.

—————. ศิลป์ไทยตามวัด. นครหลวง: โอเคียนส์โตร์, 2515.

—————. ศิลป์ในกรุงเทพมหานครภาคแรก. กรุงเทพมหานคร: โอเคียนส์โตร์, 2521.

—————. สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2516.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เล่ม 21. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505

บรรจง ปญญาวุธ (สำอางค์ สุขมีทรัพย์). พระจริยวัตรการปฏิบัติกรรมฐานของสมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (สุข โกเถื่อน). กรุงเทพมหานคร: คุณพิมพ์อักษรกิจ, 2518.

ประยูรวงศาอนุสรณ์. [ม.ป.ท., 2513]. (จัดพิมพ์ในงานฉลองอาคารเรียนโรงเรียนส่งเสริมพระพุทธศาสนา วัดประยูรวงศาवास ธนบุรี 2 สิงหาคม 2513).

ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2521.
(มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัยจัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสที่ศาลากลางครบ 48 ปี 1-5 ตุลาคม 2521).

ประสาร ทองภักดี, พ.ท. "การเผยแพร่ศาสนาโดยอาศัยพระสงฆ์และโรงเรียน" ใน พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน. พระนคร: ศิวพร, 2513.

พจนานุกรมไทยฉบับนักเรียน. พระนคร: สำนักพิมพ์อุดมศึกษา, 2510.

พรายสิงห์. กำเนิดธรรมยุค และมหานิกาย. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495.

พุทธเจดีย์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายทองหล่อ
บุตรอด 20 มีนาคม 2519).

เฟล็กส์, จอร์จ ฮาวส์. หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4. พระนคร: โรงพิมพ์ร่วมมิตรไทย, 2504.
มณี พุทธกษิโต, พระ. รูปโครงสร้างพระพุทธรูปศาสนา. พัทยา: โรงพิมพ์จิกกภาวันวิทยาลัย,
2522. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายเชียม โมสิกะ ณ เมรุวัดธาตุทอง
30 กรกฎาคม 2522).

มหามกุฏราชานุสรณีย์. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511.

เริง อรรถวิบูลย์. พิธีกรรมนิยมสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2515.
(อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสุนทรธรรมจารักษ์ มัว ธรรมโร ณ เมรุ
วัดอรุณราชวราราม 9 กรกฎาคม 2515).

วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. ศัพทราชาธรรมและหลักพระพุทธรูปศาสนา. กรุงเทพ
มหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2516. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ถวาย
สมเด็จพระญาณสังวร ในการฉลองพระชนมายุครบ 60 ปี 3 ตุลาคม 2516).

วัถุอินทรวินิต 2520. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2520.

วิทย์ พิณคันเงิน. ศิลปกรรมไทย. พระนคร: โรงพิมพ์บุญกลกิจ, 2514. (อนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพพระยาธนากรพิสิษฐ์ เป้า มีลินหุสจร 23 มิถุนายน 2514).

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. แผนกนพระนั่งเกล้าฯ. แปลโดย นิจ ทองโลภิต. พระนคร:
โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, 2514.

ศิลป์ พีระศรี. คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง. พระนคร: ศิวพร, 2502.

ศิลป์ ปากร, กรม. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและตำนานกรีน. พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2513.

— ประวัติวัดสังฆการี. พระนคร: โรงพิมพ์สังฆการี, 2510.

ศรีวิสุทธิวงศ์, พระ. พระพุทธรูปศาสนาห้าพันปี. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2498.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมวิชาการ. ปัจจัยและต้นไม้สำคัญในพุทธประวัติ. พระนคร:
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516.

สถาบันกษัตริย์. พระนคร: โรงพิมพ์วีรณสาร, 2511. (ที่ระลึกงานสถาปนากิจศพ นางละมุน
สีระรา ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร 11 มิถุนายน 2521).

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. 17 สมเด็จพระสังฆราชไทย. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2516.

สมสมัย ศรีสุทรพรต. โฉมหน้าตักกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: บพิธ, 2517.

สรรพ รังสฤษดิ์. วิวัฒนาการแห่งสังคมสยาม ภาคต้น. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองรัตนการพิมพ์,
2522.

เสถียร โพนันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค 2. ชครหลวง ฯ:

พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, 2515. (สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย พิมพ์โดยเสด็จ
พระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช จวน
อุฎฐายี มหาเถร ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 17 มิถุนายน 2515).

สว. พุทธศาสนวงศ์. กรุงเทพฯ ฯ: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, 2516.

เสฐียรโกเศศ. ประเพณีทำบุญสวนมนต์เลี้ยงพระ. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2502.
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีหลวงสิทธิยานุกาโร สิริธิ แสง-
ชูโต ณ วัดโสมนัสวิหาร 15 กุมภาพันธ์ 2502).

เสถียร สุกโสมณ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ. พิมพ์ครั้งที่ 8. พระนคร: โรงพิมพ์อักษร
เจริญทัศน์, 2513.

เสถียร สุกโสมณ. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ,
2505.

สิทธิ พิณจวบดล และ นิตยา กาญจนวรรณ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร:
กรุงสยามการพิมพ์, 2520.

สุนทรภู่. พระอภัยมณี. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน, 2511.

สุชีพ ปุญญานุภาพ บรรณวดี. กรุงเทพฯ ฯ: ประชาชน, 2517. (ธรรมเนียมบรรณาการในงาน
สถาปนากิจศพคุณแม่ทองคำ ปุญญานุภาพ ณ เมรุวัดธาตุทอง 16 เมษายน 2517).

สุชีพ ปุญญานุภาพ. หลักพระพุทธศาสนา. พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2520.

สุวิน สุขสมกิจ. พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์,
2519.

หนังสือบำรุงนารี เล่ม 2. กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์พิศาลบรรณิณี, 2449.

อกิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์: พ.ศ. 2325 - 2416. พระนคร:
โรงพิมพ์พิมพ์เศส, 2521.

อภิชาติ โปธิประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนาหายาน. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์,
2520.

อุกนิทานบรรพบุรุษ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2473.

อนุমানราชอน, พระยา. เทศก ลสงกรานต์. พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2500.

เอลิซาเบธ ไสออนส์. จิตรกรรมไทยจากเรื่องทศชาติ. พระนคร: กิวพร, 2506.

แฮร์นสท์ เอ เบอช. "อำนาจความเป็นใหญ่กับทัศนคติและท่าทีต่อการทำงานของคนในประเทศ".

ใน เยอรมันมองไทย. รวบรวมโดย เคลาส เวงค์ และ เคลาส โรสเซ็นแบร์ก.

พระนคร: สำนักพิมพ์เคลค็ไทย, 2520.

2. บทความ

"การที่แก้ควยศาสนา". หนังสือจดหมายเหตุ 1 (พฤศจิกายน 2406): 151-211.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "สวยและสำเนาในรัชกาลที่ 2." ศิลปวัฒนธรรม 1 (มีนาคม 2523):
22-23.

ณัฐพล ชันชโย. "การคำนึงถึงศาสนาในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ". วารสารพัฒนบริหารศาสตร์
10 (กรกฎาคม 2513): 18.

คำเนิร เลชนะกุล, พ.อ. "วัดเฉลิมพระเกียรติ (นนทบุรี)". สตรีสาร 9 (กุมภาพันธ์ 2500):
103.

_____. "วัดไทรสาราม". สตรีสาร 9 (กรกฎาคม 2499): 52.

_____. "วัดหวดนวลดี". สตรีสาร 8 (กันยายน 2498): 52 และ 103.

_____. "วัดบรมนิวาสวรวิหาร". สตรีสาร 8 (มีนาคม 2498): 52.

- คำเนียร เลขะกุล, พ.อ. "วัดบวรนิเวศวิหาร". สตรีสาร 6 (กุมภาพันธ์ 2497): 65.
- _____ "วัดเนตรนรินทร์สุโขทัย". สตรีสาร 6 (กรกฎาคม 2496): 52.
- _____ "วัดประมวดีราชวรวิหาร". สตรีสาร 8 (สิงหาคม 2498): 41.
- _____ "วัดประมวดีราชวรวิหาร". สตรีสาร 6 (มกราคม 2497): 50.
- _____ "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม". สตรีสาร 8 (มีนาคม 2498): 52.
- _____ "วัดทองนพคุณ". สตรีสาร 8 (เมษายน 2498): 52 และ 71.
- หินพันธุ์ นาคะตะ. "พระพุทธศาสนากับจริยธรรมในการบริหาร". วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 7 (มกราคม 2510): 1-25.
- เทพเวที, พระ (จวน อุฏฐายี). "อภิปรายนิยกราช". ธรรมจักร 27 (ตุลาคม 2484): 9-12.
- มนู ช่างสุพรรณ. "วัดหลวง". วารสารวัฒนธรรมไทย 14 (มีนาคม 2518): 92.
- เริง อรรถวิบูลย์. "ข้าพระ - โยมสงฆ์". วารสารวัฒนธรรมไทย 15 (กุมภาพันธ์ 2519): 9-16.
- วารสารแม่สีสาร. 2 (พฤษภาคม - กรกฎาคม 2514): 29.
- วารสารแถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารและโบราณคดี. 3 (พฤษภาคม 2512): 23.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. "การปฏิบัติธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์". รากประจักษ์วิทยานุกรม. 15 (นวกะ 2508): 180-181.
- หนังสือจดหมายเหตุ. 1 (18 ธันวาคม 2408): ใบที่ 18.

3. วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น ๆ

- ธิดา สาระยา. "โครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นอยุธยา (พ.ศ. 1800-2112)". รายงานผลการวิจัยทุนวิจัยรัชกาลที่ ๙ เฉลิมพระเกียรติ ๖๐ พรรษา ๒๕๓๕-๒๕๓๖. กรุงเทพฯ, 2519.
- นันทนา วัฒนสุข. "บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.

วไลยพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. "บทบาทพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในค่านำบัตรรักษาโรค
ชุมชน" วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 12 (กรกฎาคม - ธันวาคม
2523): 12.

ศิริวรรณ แสนมุข. "กฎวัดเจติมรรณะเกียรติ". รายงานวิชาสถาปัตยกรรมไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519.

สมใจ นิมเล็ก. "สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"
วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อการศึกษาตามหลักสูตรประกาศ-
นียบัตรชั้นสูง สถาปัตยกรรมไทย, 2516.

วราภรณ์ ทินานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น". วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

เอกสารประกอบคำบรรยายในนิทรรศการจิตรกรรมไทย กรมศิลปากร วังท่าพระ, 15 สิงหาคม
2522.

เอกสารสำนักปฏิบัติธรรมวัดเพลงวิปัสสนา ถนนจรัลสนิทวงศ์ อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร.

4. ปาฐกถาและสัมมนา

ญาณสังวร, สมเด็จพระ. เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร. ปาฐกถาธรรม ณ สถานีวิทยุยานเกราะ,
7 กันยายน 2522.

เรিং อรรถวิบูลย์. กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. สัมมนา,
กุมภาพันธ์ 2522.

สังฆรัก, พระครู. พระภิกษุวัชรราชสีหธาราม. สัมมนา, 5 มกราคม 2523.

๗. ภาษาต่างประเทศ

- Ayal Eliezer B. " Value Systems and Economic Development in Japan and Thailand." Journal of Social Issues XIX (January 1963X..
- Baboon, Roger W. Religion and Business. New York : The Macmillon Co., 1920.
- Benja Yoddumnern, " The Role of Thai Traditional Doctors ", Research Report Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 1974.
- Crawfurd, John. Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China. Kuala Lumper : .Oxford University Press, 1967.
- Ingram, James C. Economic Change in Thailand 1850-1970. London : Oxford University Press, 1979.
- Pirenne, Henri. Economic and Social History of Medieval Europe. New York : Harcourt, Brace and World, Inc., n.d.
- Reynolds, Craig James. " Monastery Land and Labor Endownments in Thailand : Some Effects of Social and Economic Change, 1868-1910." (Mimeographed).

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของพระเจ้ากรุงธนบุรี

การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทั้ง ๆ ที่ตลอดเวลา 15 ปี ที่ทรงครองราชย์ ทรงทรงทำสงครามทั้งภายในนอก ภายในนั้น อาจเห็นได้จากพระราชดำริที่ว่า ทรงทำการรื้อฟื้นพระพุทธศาสนา เพราะทรงเกรงพระพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญไป¹ พระราชกรณียกิจในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของพระองค์มีดังต่อไปนี้

1. การจัดการปกครองคณะสงฆ์

เมื่อย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่กรุงธนบุรีใหม่ ๆ พระองค์ทรงทราบว่าพระสงฆ์ไม่ได้อยู่ในศีลหรือมีศีลไม่ครบถ้วน จึงได้โปรดให้มีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยใน พ.ศ. 2311 ทรงมีพระบรมราชโองการให้ พระศรีภูริปรีชา ราชเสนาบดีศรีสาส์น สืบหาพระสงฆ์เถระผู้เชี่ยวชาญในพระธรรมวินัย ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ให้เชิญเข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรี และได้มีการประชุมคณะสงฆ์ที่วัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงแต่งตั้งพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ ๘ คน ย้ายมาตำแหน่งครั้งกรุงศรีอยุธยาให้ประจำอยู่ในพระอารามต่าง ๆ โดยมีพระสังฆราชคือ พระอาจารย์ดี วัดประทุม พระสังฆราช และพระราชอาคันตุกะมีหน้าที่บังคับบัญชาสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายคันถธุระและวิปัสณาธุระ²

2. การจัดการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและการรวบรวมพระไตรปิฎก

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญอยู่ได้เพราะมีการเล่าเรียนพระไตรปิฎก จึงทรงกระกรุณาให้สังฆการีธรรมการ ทำบัญชีพระสงฆ์ ถ้าปรากฏพระสงฆ์องค์ใดบอกเล่าพระไตรปิฎกได้มากกว่าทรงถวายไตรปิฎกแก่เขาแล้ว และพระราชทาน

¹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 - 66), จดหมายเหตุรายวันสมัยกรุงธนบุรี, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), หน้า 1 - 2.

² พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 317.

จุดปัจจัยแก่พระภิกษุสามเณรที่ได้เล่าเรียนมากน้อยตามลำดับ นับเป็นการอุปถัมภ์การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทางหนึ่ง¹

นอกจากนี้ก็ได้มีการรวบรวมพระไตรปิฎก เช่นเมื่อคราวไปตีนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2312 ก็ให้ราชบัณฑิตจัดพระไตรปิฎกลงเรือเขามากรุงเทพมหานคร เพื่อจำลองพระไตรปิฎกไว้ เพราะหัวเมืองบักขี้โตไม่ได้รับความกระทบกระเทือนในคราวเสียกรุงเท่าใดนัก ประกอบกับเมืองนครศรีธรรมราชมีพระไตรปิฎกครบถ้วน จึงขอยืมพระไตรปิฎกมาลอกได้² เช่นเดียวกับใน พ.ศ. 2313 คราวปราบชุมนุมเจ้าพระฝาง เมืองอุตรดิตถ์ ได้นำพระไตรปิฎกมาตรวจทานกับพระไตรปิฎกที่โตมาจากเมืองนครศรีธรรมราช³ การรวบรวมพระไตรปิฎกครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประกอบการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2331

3. การสร้างปฏิสังขรณ์วัดและพุทธเจดีย์

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้สถาปนาวัดต่าง ๆ ในเขตธนบุรี ซึ่งเป็นแต่เพียงวัดในชนบท แต่เกิดขึ้นเป็นวัดหลวง วัดที่ทรงสร้างมีเพียงวัดเดียว คือ วัดบางยี่เรือเหนือ (วัดราชคฤห์) ส่วนวัดที่ทรงปฏิสังขรณ์ เช่น

- วัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) เพื่อใช้เป็นสถิตของพระสังฆราช
- วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) เป็นวัดในเขตพระราชฐาน ไม่มีพระภิกษุเป็น

สถานที่ประดิษฐาน พระแก้วมรกตในปลายรัชกาล

- วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทาราม) เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกพิเศษ เป็นวัด

ฝ่ายสมณะวิปัสณา

¹ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 33 - 34. และ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 23, หน้า 112.

²ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 45.

³เสถียร ศักดิ์โสภณ, ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ, หน้า 31.

- วัดหงษ์นาวาสวิหาร (วัดหงษ์รัตนาราม) ได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก เป็นวัดฝ่ายการศึกษา และเรียนพระปริยัติธรรม¹ เป็นต้น

เกี่ยวกับการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนี้ มีข้อน่าสังเกต คือ ทรงอนุญาตให้มีการสร้างวัด ถูกพิทศเสมาในที่ทุกหนทุกแห่งทั่วพระราชอาณาจักรโดยตามใจชอบ ไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาตต่อพระเจ้าแผ่นดิน² มีผลให้เกิดความสะดวกในการที่จะสร้างวัดไต่กายขึ้น เพราะไม่ต้องผ่านพระบรมราชานุญาต และทรงโปรดให้มีการสร้างวิหาร เสนาสนะภูมิมากกว่า 200 แห่ง³ ประมาณปี พ.ศ. 2323 ได้ถวายเงินแก่วัดที่สร้างรุกขฤกษ์ในกรุงธนบุรีวัดละ 10 ชั่ง เพื่อให้เจ้าอาวาสทำหลังคาครอบโบสถ์หลายวัดโดยการปฏิสังขรณ์ของพระภิกษุเอง⁴ ในจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ได้กล่าวถึงการไต่พระแก้วกับพระบางมาในปี พ.ศ. 2323 พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ถวายเงินกลับนำชื่อทองคำเครื่องประดับพระแก้ว 100 ชั่ง พร้อมทั้งได้มีการฉลองพระพุทธรูปอย่างขนานใหญ่ แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดแจ้ง

4. การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในหัว เมือง

4.1 หัว เมืองปักข์ไต่

พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในหัว เมืองปักข์ไต่ โดยพิจารณาจากพฤติกรรมของพระองค์เมื่อคราวเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราช ทรงประกาศห้ามไพร่พลของพระองค์ชมแข่งสมอสีพร้าหมั่น และได้โปรดให้สังฆการี นิมนต์พระ เณร เณร ชี ทั้งในเมืองนอกเมืองเข้ามา

¹ ทินกร ทองเสวต, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, หน้า 37 และ เสถียร ศุกโฮสมณ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

² พระราชปฤจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 2, หน้า 114 - 117.

³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 33.

⁴ จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์รัชกาลที่ 5, หน้า 186.

พร้อมกับถวายข้าวสารองค์ละ 1 ถัง เงินตราองค์ละ 1 บาท พร้อมทั้งถวายผ้าสบง จีวรแก่พระภิกษุสงฆ์ที่ขาดแคลน¹ ก็ให้ให้มีการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ นอกจากนี้พระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดให้มีการมหรสพสมโภช เว้นพระเพ็ญพระมหาธาตุเมืองนคร 3 วัน²

4.2 หัวเมืองเหนือ

เนื่องจากพระสงฆ์ฝ่ายเหนือตั้งตัวเป็นก๊ก ผิดพระธรรมวินัย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้จัดการชำระพระภิกษุสงฆ์โดยใช้วิธีการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการค้ำน้ำหน เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์ พระสงฆ์ที่ชนะไปρκให้เป็นเจ้าอธิการ พระราชาคณะของคณะสงฆ์ฝ่ายเหนือส่วนที่แพ้การพิสูจน์ ต้องถูกสักข้อมือไม้ไผ่ขาวค้ออีก สำหรับพวกไม่แพ้ไปชนะ ได้กลับบวชใหม่อีกครั้ง ในการชำระพระภิกษุสงฆ์ครั้งนี้ พระราชพงศาวดารบันทึกว่า ญาติของพระสงฆ์ที่สักนั้นได้นำไปเผาเป็นสมุกไปทาพระมหาธาตุเมืองฝาง หลังจากนั้น ทรงอาราธนาพระสงฆ์ ราชอาณาจักรและพระอัครบิดร ประมาณ 50 รูป จากกรุงธนบุรีขึ้นไปบวชพระสงฆ์ไว้ทุกหัวเมือง³ และให้เผยแพร่พระธรรมแก่พระสงฆ์ฝ่ายเหนือ ปรากฏนามพระราชาคณะที่ประจำเมืองต่าง ๆ เช่น พระพิมลธรรม (เมืองฝาง) พระธรรมเจดีย์ (เมืองทุ่งยั้ง) พระธรรมราชา และพระเทพกวี (เมืองสวรรคโลก) พระธรรมอุดม (เมืองพิชัย) พระโพธิวงค์ (เมืองพินนุโลก)⁴ พระเจ้ากรุงธนบุรียังได้ทรงประกอบพิธีสมโภชพระธาตุพระพุทธรูป พร้อมทั้งปฏิสังขรณ์พระอารามในหัวเมืองเหนือหลายแห่ง เช่น เมืองสวรรคบุรี สวรรคโลก พินนุโลก⁵ เป็นต้น

¹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 331.

² พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 331.

³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 51.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51 - 52.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

5. การเบกเตลค

ผลงานของพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ปรากฏชื่อเสียง คือ การสร้างสมุทภาพไตรภูมิ เมื่อ พ.ศ. 2319 โดยได้ไปรื้อศิลาไปเขียนในสำนักของสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางว่าใหญ่ (วัดกระบัง) ได้ให้สมเด็จพระสังฆราชทรงกำกับการเขียนให้ถูกต้องตามพระบาลี เนื้อเรื่องเกี่ยวกับโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรก โดยเฉพาะ นรกได้แสดงความน่ากลัวของนรกขุมต่าง ๆ ไว้ ทรงขามกับความสนุกดูสบายของสวรรค์ ภาพจิตรกรรมฉบับนี้เป็นภาพเส้นนำยาสวยงามมาก มีความยาวถึง 34.72 เมตร¹

พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้แสดงพระองค์ในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทั้งในกรุงและหัวเมือง โดยการจักรเย็บสงฆ์ ส่งเสริมการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม รวบรวมพระไตรปิฎก และบูรณวัตถุอาาราม พร้อมทั้งนี้ พระเจ้ากรุงธนบุรียังแสดงตนเป็นผู้นำในด้านการปฏิบัติศาสนา พระองค์ตั้งมั่นอยู่ในการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา²

จะพบว่าในปี พ.ศ. 2316 พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ออกพระราชกำหนดว่าควยศีลสิกขา กล่าวถึงศีล 227 ข้อ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ที่ไม่รู้ภาษาบาลี ได้เข้าใจในเรื่องศีลและปฏิบัติตาม³ อันแสดงให้เห็นว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสนพระทัยในพระพุทธศาสนา จนสามารถสอนศีล 227 ข้อแก่พระภิกษุสงฆ์ได้

¹ดูรายละเอียดในหอสมุดควชิรญาณ, หมายเหตุรูปภาพ เลขที่ 10, ตำราภาพไตรภูมิ ฉบับหลวง สมัยกรุงธนบุรี

²"จดหมายของมองซิเออร์คูเค ถึงผู้อำนวยการต่างประเทศ พ.ศ. 2323," ในประชุมพงศาวดาร เล่ม 23, หน้า 158.

³พระราชกำหนดของพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าควยศีลสิกขา, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2458), หน้า 36. (หม่อมเจ้าหญิงสารภี พิมพ์แจกในงานแปลงศพสนองคุณหม่อมพลับ ภูมารคา ปี่เถาะ สัมตศก พ.ศ. 2458), พระราชกำหนด ลงวันเสาร์ ขึ้น 4 ค่ำ พ.ศ. 2316.

ยิ่งกว่านั้น พระเจ้ากรุงธนบุรียังเป็นผู้เชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน โดยเฉพาะ สมถกรรมฐาน ไต่เสด็จไปบำเพ็ญธรรมที่วัดบางยี่เรือใน (วัดอินทาราม) หลักฐานที่แสดงว่า พระองค์สนพระทัยในคานเฒ่ามาก คือ พระบรมราชาธิบายของพระองค์ว่าควยลักษณะการปฏิบัติธรรม ชั้นสูง เรียกสั้น ๆ ว่า ลักษณะบุญ ทรงเรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. 2314 และพระแทนสำหรับปฏิบัติ กรรมฐานของพระองค์อยู่ในพระวิหารเล็ก หน้าพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

ในคานการทำทาน พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงทำทานแก่สมณชีพราหมณ์ คนอดไขแห้ง ในกรุงนอกกรุงมาตลอด¹ ทรงถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก จะเห็นได้จากคราว เมื่อพระองค์เสด็จไปปฏิบัติธรรมที่วัดบางยี่เรือใน ไต่ทรงมีพระราชศรัทธาถวายเรือพร้อมคนพาย 10 คน พร้อมกับเงินอีกคนละ 2 คำสิ่งไหมขาว เป็นปะขาว และโคถวายพระไตรปิฎก ตลอดจนหีบ วิชิอุปเทศกรรมฐานควย² ในปี พ.ศ. 2324 อันเป็นปีสุดท้ายที่พระองค์ครองราชย์ ทรงทำบุญ พระราชทานนาโคตร 433 โคตร สบง 7,000 สบง ให้เจ้านายและขุนนางทั้งหลายเข้าไป ทอดพระกรฐินทุกวัดในกรุง³

การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของพระเจ้ากรุงธนบุรีนี้ ไม่มีข้ออ้างใดที่ดีไปกว่า พระราชดำริสของพระเจ้ากรุงธนบุรีเอง ที่ทรงสาบานต่อหน้าพระอาจารย์วัดเชิงหวาย และ พระสงฆ์หลายรูป ในปี พ.ศ. 2314 ว่า⁴

¹ "จดหมายเหตุหอสมุดมอญ จ.ศ. 1143", ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 124.

² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 114 - 115.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

⁴ "ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 66 จดหมายเหตุวันทัฬหสมัยกรุงธนบุรี คราวปราบเมือง พุทโธมาศ และเขมร เมื่อ พ.ศ. 2314", ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40, หน้า 229.

... เป็นความสัวแห่ง ราชอาณาจักร ทำความเพียรมีโคคิดกายและชีวิต ทั้งนี้จะปรารถนา
 สมบัติพิสดานอันโคหามิโค ปรารถนาแต่จะโหสมณสพรานมณ สักวโลก เป็นสุข อย่าโค
 เบียดเบียนกัน ค้งอยู่ในธรรมปฏิบัติเพื่อจะ เป็นมัจฉัยแก่โพธิญาณสิ่งเคียว ถาและผูโค
 อาจสามารถอยู่ในราชสมบัติโหสมณพรานมณ ประชาราชกร เป็นสุขโค จะยกสมบัติทั้งนี้
 โหแก่บุคคลผูนั้นแล้ว ราชอาณาจักร จะไปสร้างสมณธรรมแก่ผูเคียว ถามีคณั้น จะปรารถนา
 วัตถุสิ่งโค ก็จะให้แก่ผูนั้น ถาและมีสัจคณนี้ ราชอาณาจักร บุษาวาท ขอโหคไปยังอบายภูมิ
 เดิก ...

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการศึกษา

นางสาว อัจฉรา กาญจนรัมย์ เกิดเมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2497 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2518 และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีเดียวกัน.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย